

УДК 321.011.5 (477:4)

Михайло Гордієнко

Конвенціональні форми політичної участі громадян у системі європейського вибору України

Здійснюється пошук оптимальних стандартів політичної участі громадян в умовах постколоніального синдрому. У фокусі нашого дослідження є аналіз легітимних концептів політичних відносин як алгоритму європейської перспективи розвитку держави. Зроблено висновок, що доступ до Європи відкривають конвенціональні практики політичної участі, подолання корупції, утвердження громадянського суспільства.

Ключові слова: політична участь, громадянин, громадянське суспільство, політичні партії, легітимність, демократія.

Search for optimal standards of political participation of citizens under conditions of postcolonial syndrome is done. The focus of this study is the analysis of legitimate concepts of political relations as algorithm of European perspective of state's development. It is concluded that open access to Europe open conventional practices of political participation, overcoming of corruption, strengthening of civil society.

Keywords: Political Participation, Citizen, Civil Society, Political Party, Legitimacy, Democracy.

Соціальна динаміка людської цивілізації апіорі передбачає політичну участь громадян, що прагнуть постійно удосконалювати свій життєвий простір. У кожній державно організованій спільноті існує своя модель соціальної комунікації та залучення громадян до політичних процесів. Інституційні структури демократичного суспільства забезпечують механізми і процедури, через які громадяни мають можливість надавати органам влади свої меседжі: вимоги, пропозиції чи підтримку. Поняття «політична участь» використовується для позначення механізмів впливу спільноти на формування державних інститутів, вироблення управлінських рішень, здійснення моніторингу влади та її легітимацію. Безпосереднє залучення громадян до політики створює умови для утвердження демократичної форми правління й розбудови громадянського суспільства. Політична участь як теоретична парадигма активно розроблялася західними політологами, зокрема, такими вченими як Г. Алмонд, С. Верба, Р. Даль, М. Конвей, С. Ліпсет та ін. Це пояснюється сталою традицією масової участі населення у політичному процесі відкритих суспільств. Однак концепції західних вчених ігнорувалися радянською системою освіти й соціальною практикою, адже у нас домінувала марксистсько-ленінська парадигма, яка проголошувала необхідність тотальної участі громадян у розбудові безкласового суспільства. Ця доктрина регламентувала політичну участь догмами комуністичної ідеології. Її стереотипами продовжує керуватися й значна частина соціальних верств української спільноти. Цим обумовлюється актуальність наукових пошуків демократичних стандартів політичної участі громадян і влади в нових політичних умовах.

Із утвердженням незалежності почалося осмислення цієї проблематики в контексті українських реалій. В умовах плюралізму й відкритості суспільства зростають прояви громадянської активності, що стимулює необхідність дослідження феномену політичної участі. Теоретичне осмислення політичної участі громадян на різних етапах пострадянської трансформації зробили І. Алексеєнко, В. Васютинський, О. Бардяк, В. Бебик, І. Бекешкіна, І. Воронов, А. Деркач, Н. Дембіцька, В. Речицький, Л. Угрин, О. Чемшит та інші. *Сьогодні постають нові виклики й соціальні тренди, які вимагають відповідної активності й участі громадян у політичному житті країни.* Цим обумовлюється мета нашого дослідження: аналіз трансформацій і тенденцій розвитку політичної активності чи апатії людей в умовах соціально-економічної конкуренції, ідеологічного плюралізму й становлення державності. Автор прагне довести, що *активізація громадянської пасіонарності є рушійною силою соціальних змін та формування нових стандартів буття.* У статті здійснюється пошук оптимального алгоритму

політичної участі на легітимній основі, що апіорі зміцнює державу й консолідує націю.

Політична участь пов'язана з діяльністю соціальної спільноти чи окремих індивідів, які прагнуть вплинути на модель політичної системи, управління державними справами, вибір еліти на будь-якому структурному рівні суспільства – місцевому чи загальнонаціональному. Політична участь може бути локальною чи масштабною, організованою або неорганізованою, епізодичною або постійною, що використовує законні або незаконні засоби влади. У політичних реаліях України домінує остання. Це ставить під загрозу демократичні права громадян, ускладнює процес євроінтеграції. Мова йде насамперед про: «Існування справедливих виборчих законів, наявність рівних можливостей при проведенні передвиборчої кампанії...; існування сутнісної опозиції...; достатні можливості для самоврядування...; децентралізація політичної влади» [6, с. 143–144]. Утвердження європейських стандартів буття й мотивація політичної участі корелюється із забезпеченням громадянських прав, а саме: рівність людей перед законом, відсутність корупції, наявність вільних і незалежних ЗМІ, існування неупереджених судів як механізму захисту від несправедливого політичного терору, ув'язнення чи тортур.

У фокусі нашого аналізу є концепти політичної участі як чинник зближення нашої держави з європейською спільнотою. Щоб розкрити мету дослідження необхідно з'ясувати конвенціональні та неконвенціональні форми політичної участі. Термін «конвенціоналізм» фахівцями тлумачиться як «принцип терпимості, підкреслюючи при цьому роль мови у створенні правил науки і соціуму на основі положень типу: «допустимо, що... і погодимось», «домовимось про те, що...». Якщо згадати, що англійською і французькою мовами словом «конвент» позначаються законодавчі збори (раніше збори католицьких монахів), а мовою міжнародних угод словом «конвенція» – договір, трактат між державами, то в політичному сенсі конвенціоналізм можна трактувати як ідейну платформу консенсусу, погодження думок індивідів, груп, держав і їх лідерів, всіх політичних сил стосовно взаємоприйнятних умов існування, а за можливістю і політичного курсу [9, с. 135–136]. Конвенціональна участь використовує законні форми вираження інтересів і впливу на владу. Основною формою конвенціональної соціальної комунікації є участь у виборах, що дозволяє стихійні та масові прояви соціальної активності, радикальні вуличні форми протесту сублімувати в інституціональну (регульовану законом) площину. Легітимне волевиявлення громадян дає змогу висловити підтримку урядовому курсу, чи пропонувати альтернативну політику. Конвенціональний

вимір політичної участі спирається на демократичні цінності, детермінує конструктивні стандарти соціальної комунікації й забезпечує легітимність існуючої системи влади.

До неконвенціональних видів політичної участі відносять різноманітні форми радикальних протестів, що не узгоджені з чинним законодавством суверенної держави. Неконвенціональна комунікація проявляється у різних формах непокори державній владі: демонстрації, повстання, бунти, революції. До подібних акцій громадяни вдаються у тих випадках, коли відсутні інституціональні канали вираження їхніх інтересів. Неконвенціональна участь в політиці може бути ненасильницькою і насильницькою. До перших відносять мітинги, марші протесту, пікети, страйки, голодування тощо, спрямовані проти політики офіційної влади, але без використання силових засобів. Коли влада системно ігнорує вимоги громадян у вирішенні їхніх нагальних проблем, то народ вдається до більш рішучих дій – штурмує парламент, блокує уряд, вчиняє бійки зі своїми політичними опонентами. Такі прояви соціального невдоволення переростають у форми конфронтації, масових безпорядків і тероризму, що кваліфікуються як неконвенціональна політична участь насильницького характеру.

Щоб реалізувати конвенціональну парадигму, необхідна цілеспрямована політика держави щодо забезпечення соціального консенсусу й вирощування свідомих носіїв демократичної комунікації. До них відносять той контингент людей, хто голосує на виборах, є лідерами політичних партій, публічно роблять політичну кар'єру. Ще одну важливу обставину на користь конвенціональної участі зазначає І. Дзюба: «Україна будується за умов раніше не знаного рівня світової відкритості, інтеграційних процесів і, відповідно, всляких зовнішніх впливів і втручань, нерідко гостро деструктивних щодо процесів державотворення. Це також незрівнянно ускладнює завдання молодій державі, але водночас стимулює мобілізацію творчих сил і відкриває можливості створення суспільства високих демократичних стандартів» [4, с. 137]. Політична активність громадян, що регламентується законом і пов'язана із захистом національного суверенітету й свободи свого народу, відноситься до конвенціональної. Якщо принципи конвенціональної політичної участі буде сповідувати більшість суб'єктів соціальних відносин сучасної України, то її європейський вибір матиме легітимне підґрунтя.

Демократичний режим створює умови для конвенційних форм політичної участі, що означає здійснення соціальної комунікації в межах правового поля, уникнення радикальних протестів, розширення меж публічної політики, системний моніторинг влади, наявність почуття відповідальності за власні дії та рішення, виховання громадянської позиції й національної свідомості. Публічну транспарентність суспільства і влади мають репрезентувати політичні партії, які в умовах демократії є основним механізмом залучення до соціальної участі активних громадян та узаконення їх політичного статусу. «В легітимації партійних лідерів знизу вгору, що постійно повторюється та знову відбувається шляхом добровільного визнання як їхнього керівного становища, так і їхнього конкретного керівництва, полягає демократичний момент. Вирішальним фактором є не постійний потік формування ідейної та політичної волі знизу нагору, а вибори, контроль, усунення та заміненість внутрішньопартійних представників» [7, с. 25]. Участь громади у політичному житті через структури політичних партій дає змогу легітимізувати діяльність партійних лідерів і здійснювати їх перманентну

ротацію у відповідності до формату зовнішніх викликів та реакції громадянського суспільства. Правлячі партії покликані забезпечувати системну й публічну політичну участь своїх прихильників, яка опосередковується певними організаційними й ідеологічними координатами. Таким чином здійснюється горизонтальна взаємодія суспільства і держави, забезпечується належний громадянський контроль й легітимація влади.

Поняття «політична участь» корелює з теорією партисипативної (учасницької) демократії, що набуває актуальності в умовах занепаду представницької демократії. Ціннісним імперативом партисипативної демократії вважається рекрутування широких верств суспільства не тільки під час виборів представницької влади, а й у процесі громадських дискурсів щодо ухвалення політичних рішень, моніторингу за діями посадових осіб тощо. *Згідно із теорією партисипативної демократії активна участь громадян у житті суспільства має запобігати корупції чиновників, зловживанню їх службовими повноваженнями, подоланню відчуження особи від управлінських процесів, бюрократизації влади.* У цьому контексті американський політичний теоретик Б. Барбер зауважує: «Сильна демократія визначена політикою як демократія учасницького типу... Сильна демократія учасницького типу розв'язує конфлікт за допомогою постійної участі в політичному процесі, безпосереднього самоврядування і створення політичної спільноти, здатної трансформувати залежних приватних індивідів у вільних громадян, а часткові і приватні інтереси – у громадське добро» [2, с. 258–259]. У такому вимірі політична участь розглядається як основа розвитку громадянського суспільства та неполітичних об'єднань, що розширює простір відкритої політики й збагачує її демократичним змістом.

Залучення людей до публічних соціальних процесів визначається рівнем їхньої політичної культури. Між політичною участю й політичною культурою існує тісний зв'язок. Фундаментальні цінності політичної культури мають пріоритетне значення для збереження тяглості соціального організму, адже вони уособлюють національно-історичні, релігійні, ментальні цінності народу, його традиції, звичаї, міфи, установки тощо. На їх основі базується система політичних переконань, поведінки й участі громадян в суспільному житті. Політична культура реалізується через політичну поведінку та участь. На цьому наголошує Г. Алмонд, який виокремлює «політичну культуру участі» як окрему структурну одиницю. За його словами «культура участі – така культура, в якій члени суспільства певним чином орієнтовані на систему взагалі, а також як на політичні, так і на адміністративні структури і процеси... Індивідуальні члени такої політичної системи... схильються до того, щоб орієнтуватися на «активну» власну роль в політиці» [1, с. 565]. З цієї тези вченого робимо таке узагальнення: політична культура сприяє формуванню певних типів політичної поведінки й участі, задає їх алгоритм й тенденції розвитку. Підтримка традиційних цінностей та їх поєднання з орієнтаціями участі веде до збалансованості соціального простору.

Сьогодні українська держава стоїть перед трьома викликами: зовнішня агресія, тотальна корупція й необхідність проведення реформ. Поки цього не відбувається у внутрішньому житті країни зростає індекс деструктивного протесту. Наодинці подолати ці виклики досить складно. Тому цілком логічним є зближення нашої держави з європейською спільнотою та засвоєння й імплементація демократичних цінностей у вітчизняному полігенезі. Доступ до

Європи відкривають конвенціональні практики політичної участі, приведення законодавчого поля у відповідність з європейськими стандартами та зрілість суспільства. З цього приводу О. Пахльовська зазначає: «Європу будували ті, хто боровся: за свободу своєї країни, за її вільне життя в цивілізованому світі, за людську гідність. Ті, хто не корився різним системам тиску на людину, – це європейці... Євроінтеграторів із людей зі шкурними інтересами не може бути за означенням... Якщо рух до Європи не спирається на мораль, філософію, громадянську свідомість і навіть певний тип освіти політиків та критичної маси електорату, то його не так складно й припинити... Драма ж нинішньої ситуації в тому, що і влада, і навіть значна частина опозиції шукають в ЄС тої чи іншої вигоди» [8]. Інтеграція до європейського простору несумісна із егоїстичним сумлінням й тоталітарними практиками політичного класу. Тобто, європейська перспектива вимагає усунення патерналістських стереотипів і культивування плюралістичного мислення.

Політична участь у пострадянському просторі сконцентрована насамперед на питаннях завоювання, утримання й реалізації влади та матеріального збагачення тих, хто нею володіє, а не спрямована на гармонізацію політичних відносин для забезпечення національних інтересів. В результаті сучасне українське суспільство фактично перебуває у стані перманентної соціальної кризи й хронічної політичної фрустрації. Ми поділяємо думку І. Капсамуна про те, що «дійсно влада для українських політиків давно є фетишем. Сісти в управлінські крісла і керувати країною – часто їх головна мета. Дуже мало людей з політичної верхівки, які не мають вирішального голосу, розглядають владу як інструмент для реформування країни. Здебільше, владні важелі використовуються в особистих та корпоративних цілях... Єдиним джерелом змін може бути суспільство, яке сьогодні не дуже активне. Як тільки зростає відсоток критичної маси, тоді, можливо, і почнуться якісь зрушення» [5]. Пасивна й відверто деструктивна політична участь унеможливорює проведення системних реформ. Лише кардинальні зміни свідомості й політичної поведінки українських громадян, їхнє прагнення замінити статус об'єкту примусу та маніпуляцій на активні дії й відповідальність створює умови для демократичних трансформацій.

Сьогодні новітня Україна досягла точки політичної біфуркації. Необхідні системні зміни політичного істеблішменту та методів державного управління. Насамперед, треба усунути практики неконвенціональної політичної участі суб'єктів державотворення. Українці вичерпали ліміт терпіння та перетнули поріг страху. Коли влада відмовилася від європейського курсу, наші громадяни відреагували жертвним протестом, що дістав назву Революції Гідності. Євромайдан став голосом за свободу й права людини, за нашу соборність, незалежність і територіальну цілісність. На вітвар європейської перспективи Україна поклала життя і здоров'я кращих своїх патріотів – Небесну сотню. Їхня смерть не була марною. Вони показали зразок мужності, героїзму, відваги й започаткували ексклюзивну матрицю політичної участі – йти під кулі заради цивілізаційного поступу держави. Жодна країна Європейського союзу не платила таку високу ціну за демократію та право бути вільними.

Євроінтеграція України – це виклик російському неоімперіалізму. Без України відновлення імперії неможливе. Тому Путін та його реваншистські посіпаки організували терор і військову агресію на сході нашої країни. Однак блицкригу не вийшло. Проти армади російських збройних

сил постає нескорений дух українських лицарів. Російські диверсійні групи та місцеві шовіністично налаштовані маргінали на Донбасі є безпрецедентним прикладом неконвенціональної й параноїдальної політичної участі. *Основною метою «гібридної війни» Путіна є намагання ветоувати європейську перспективу України. Російський президент боїться нових технологій, зміцнення середнього класу, плюралізму й конкуренції, бо це загроза його режиму. Він обрав найкоротший шлях посилення свого панування: опертя на силові структури, відмову від реформування своєї країни, мобілізацію мілітарних потуг для здійснення анексії чужих територій.*

У цьому контексті треба відзначити, що ця війна навряд чи була можлива, якби Захід не проводив політики потурання кремлівському диктатору і не виявив повної розгубленості в умовах реальних бойових дій. Європа не хоче і боїться чіпати хижу тварину, яка чинить брутальну агресію проти України, тому обмежилася лише економічними санкціями. *Сьогодні західний світ млявий, інертний, знаходиться у повній фрустрації.* Це констатують його креативні особи. Зокрема, французький інтелектуал П. Брюкнер вважає, що європейці перестали вірити у зло й визнають лише непорозуміння, яке можна вирішити діалогом та домовленостями. Тому ворога слід зрозуміти, а не боротися з ним. «Кожен на європейській землі має бути переконаний, що Європа – хвора людина нашої планети, яка загиджує її своєю заразою» [3, с. 11] – такий невтішний діагноз ставить П. Брюкнер сучасній західній цивілізації.

Викладене дає змогу зробити висновок: оскільки в українському суспільстві сьогодні бракує демократично зрілих суб'єктів політики, воно має атомізований характер, обтяжене корупцією, бюрократичним свавіллям, аморальністю влади. Однак Революція Гідності засвідчує, що в Україні визріває політична нація з глибоким європейським корінням. На авансцену політичного життя виходить нова генерація людей, яка по іншому «сканує» життя. Вона здатна до жертвовної політичної участі. Тепер ми дізналися, що таке героїзм, зрада, перемога. Це робить людей дорослими, мудрими й відповідальними. Вбивства та смерть – це не тільки горе та сльози, а й чинник гартування волі й характеру народу. Автор належить до когорти оптимістично налаштованих людей, тому формулює таку прикінцеву думку: новітня Україна, що проходить випробування революцією та війною, формує політичну націю, яка спроможна вивести державу на орбіту європейської цивілізації та процвітання.

1. Алмонд. Гражданская культура. Политические установки и демократии пяти наций / Алмонд // Политология: хрестоматия / Сост. проф. М. А. Василик, доц. М. С. Вершинин. – М.: Гардарики, 1999. – С. 558–576. 2. Барбер Б. Сильная демократия: политика участницького типу / Б. Барбер // Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – С. 254–262. 3. Брюкнер П. Тиранія каяття / П. Брюкнер. – К.: Темпора, 2013. – 216 с. 4. Дзюба І. Україна у пошуках нової ідентичності: Ст., виступи, памфлети / Вступ. слово М. В. Поповича / І. Дзюба. – К.: Україна, 2006. – С. 125–158. 5. Капсамун І. Якщо не влада і не опозиція, тоді – хто? / І. Капсамун // День. – 2013. – № 87–88. – 24–25 травня. 6. Кафарський В. Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність / В. Кафарський. – Івано-Франківськ: Плай. – 1999. – 336 с. 7. Нідермайер О. Внутрішньопартійна демократія / Нідермайер О. // Політичні партії в демократичному суспільстві. – К., 1997. – С. 23–40. 8. Пахльовська О. Не маємо права на ілюзію / О. Пахльовська // День. – 2013. – № 167. – 18 вересня. 9. Политология: Энциклопедический словарь / Общ. ред. и сост.: Ю. И. Аверьянов. – М.: Изд-во Моск. коммер. ун-та. 1993. – С. 135–136.